

EX-100 1 Generell informasjon**Emnekode:** EX-100**Emnenavn:** Examen philosophicum**Dato:** 06.12.2017**Varighet:** kl. 09:00-14:00**Tillatte hjelpemidler:** Ingen**Merknader:** Vekting er slik at historiedelen teller 2/3 av endelig karakter, etikkdelen teller 1/3.

Det forekommer av og til spørsmål om bruk av eksamensbesvarelser til undervisnings- og læringsformål. Universitetet trenger kandidatens tillatelse til at besvarelsen kan benyttes til dette. Besvarelsen vil være anonym.

Tillater du at din eksamensbesvarelse blir brukt til slikt formål?**Velg et alternativ** Ja Nei

Besvart.

1 EX-100 1 Oppgave**Filosofihistorie**Svar på *ett* av to spørsmål. *Ikke* besvar begge.

1) Redegjør for hovedelementer i Platons idélære og Aristoteles' lære om form og stoff. Legg særlig vekt på likheter og forskjeller. Diskuter kort hvordan Platons og Aristoteles' tanker la føringer på senantikk og middelaldersk filosofi (f.eks. Augustin, Thomas Aquinas og universalistriden).

2) Beskriv Descartes' erkjennelsesteoretiske prosjekt (Meditasjonene). Hva mener Descartes vi kan vite med absolutt sikkerhet? Descartes regnes gjerne som en rasjonalist. Diskuter hva som skiller rasjonalistiske (f.eks. Descartes eller Spinoza) fra empiristiske (f.eks. Locke eller Hume) syn på kunnskap. Bruk eksempler.

EtikkSvar på *ett* av to spørsmål. *Ikke* besvar begge.

1) Diskuter de viktigste begrepene i Kants etikk. Legg særlig vekt på forbindelsen mellom frihet og ansvar, og forklar hvordan Kant kan mene at moral er frihet til å handle lovmessig. Er du enig med Kant i at det alltid er moralsk galt å lyve? Begrunn svaret.

2) Diskuter de viktigste begrepene i utilitarismen. Legg særlig vekt på begrepene nytte og rettferdighet, og forklar hvordan utilitaristene kan mene at vi alltid bør handle upartisk, aldri favorisere dem vi er glad i. Sammenlign til slutt utilitarismens begrep om nytte med Aristoteles' begrep om lykke.

Skriv ditt svar her...

Etikk 2)

Utilitarismen er en etisk teori, og tar for seg spørsmålet om hva slags handlinger som er gode og dårlige. Bentham utviklet på midten av 1700- tallet utgangspunktet for utilitarismen. Han skapte da en etisk teori som var radikal og skilte seg skarpt fra de andre i samtiden. Den var blandt annet radikal i den forstand at den ikke baserte seg på Gud eller annen metafysiske begrunnelse. Den fokuserte på nytte/nyttelse som det eneste mål. Nyttelse hadde frem til dette i stor grad blitt sett på som syndig. Den var også radikal ved å også ta hensyn til dyrs velferd.

De tre hovedpunktene i utilitarismen er; 1) det eneste som teller som etisk verdifullt er konsekvensene av handlingene våre, 2) det er summen av nytte som skal avgjøre hvilken handling som er moralsk riktig, og 3) alle levende vesner skal spille like stor rolle.

Siden konsekvensene er det eneste som har etisk verdi står utilitarismen sterkt i kontrast til Kants plikketikk som kun fokuserer på sinnelaget. Om en handling er god eller ikke bestemmes utifra empiriske forhold, altså hva som oppleves av de involverte partene som mest mulig nytte/nyttelse. I Benthams opprinnelige utilitarisme blir nytte/nyttelse forstått som kun det som oppleves som nytte/nyttelse av de involverte partene, han rangerer altså ikke forskjellige nytelser som kvalitativt forskjellige. Dette gjør i motsetning Mill, en senere utilitarist. Han rangerer nytelser, og kommer frem til at sjelens nytelser er mer verdifulle enn kroppens. F. eks. er kroppslige nytelser mindre verdt enn nytelser som kommer fra intellektuell stimulering.

Utilitarismen fremstår som en radikal og på noen områder lite intuitiv teori. Jeg skal nå diskutere noen av disse områdene og eventuelle løsninger på disse.

Ettersom det kun er konsekvensene som har etisk verdi i utilitarismen, har ikke levende vesner rettigheter som på samme måte som i plikketikken. Verdier som vi intuitivt setter høyt, f. eks. rettferdighet, har ikke noen selvstendig verdi for utilitarister. Et rettferdig samfunn er kun etisk riktig dersom det fører til mest mulig nytte for flest mulig levende vesner. Men det er ikke nødvendigvis slik at rettferdighet fører til dette. Det kunne f. eks. tenkes at et samfunn ville hatt en høyere sumrangering av nytte dersom noen ble ofret, altså behandlet "urettferdig". F. eks. kan det tenkes at en kapitalistisk økonomi gir folk en høy grad av ulikheter i muligheter, og derfor også gir en skjev fordeling av nytte/nyttelse, men at det alt i alt fører til en større total av nytte/nyttelse enn et annet økonomisk system. En utilitarist ville forsvare dette ved at rettferdighet ikke har noe verdi i seg selv, men at det kun er summen av nytte som spiller en rolle.

Utilitaristene mener at vi ikke kan favorisere enkelte mennesker fremfor andre. Ettersom alle parter nytte skal telle like mye vil det bli moralsk galt å favorisere mennesker man er glad i, venner og familie, fremfor helt ukjente. Ettersom alle skal spille en like stor rolle finnes det ingen rasjonell grunn i utilitaristisk forstand for å favorisere noen fremfor noen andre, selv ikke ens egen familie og venner.

Utilitarister er såkalte hedonister. Hedonisme vil si at det ikke finnes noe annet enn nytte/nyttelse som er verdifullt. Slik som Bentham formulerer det er det heller ingen form for rangering mellom de forskjellige formene for nytte/nyttelse. Det er altså individuelt bestemt hva som er nytte/nyttelse, og nytte/nyttelse er det eneste mål. Dette er i sterk kontrast til Aristoteles og hans lykkebegrep. Aristoteles står for en dydsetisk teori, hvor målet er å bli lykkelig gjennom å bli dydig. Han sier at dydige mennesker er lykkelige, og dette har en verdi i seg selv. Fokuset er ikke på å oppnå best mulig nytte, men å oppfylle menneskets potensial, som vil si å bli et dydig menneske. Dette gjøres ved å selvrealisere seg i fellesskapet, og finne sin plass.

De utilitaristiske begrepene jeg nå har diskutert kan for mange virke veldig radikale og lite intuitive, og i strid med hvordan vårt samfunn fungerer i dag. De radikale utilitaristene vil hevde at det er slik det burde være, og at man bare må holde på den radikale posisjonen for at samfunnet skal bli best mulig. Men finnes det noen måte å gjøre utilitarismen mer forenelig med måten vi lever på i dag, slik at den kan aksepteres av flere?

Et mulig svar på dette er å revidere den radikale utilitarismen jeg til nå har tatt for meg (handlingsutilitarismen), til den mere moderate regelutilitarismen, som kan hevdes å fortsatt ihvareta de sentrale utilitaristiske elementene.

Regelutilitarismen vurderer ikke hver enkelt handling for seg selv, men formulerer heller regler som skal føre til at summen av nytte blir størst mulig. På denne måten kan man redde begreper som rettferdighet. Ikke fordi rettferdighet har en verdi i seg selv, men fordi det kan tenkes at et samfunn som er rettferdig skaper en tilfredshet hos folk som gjør at nyttenivået blir høyere enn om samfunnet ikke hadde vært rettferdig.

Det kan og tenkes at regelutilitarismen åpner for at folk kan ta vare på de som betyr noe for dem i større grad enn andre. Dette siden det skaper en tillit i samfunnet, og dermed mer nytte, at folk vet at det er enkelte personer som tar ekstra hensyn til dem.

Det er mulig man også kan se annerledes på hedonismebegrepet i regelutilitarismen. Ettersom det åpnes opp for å ta vare på familie og venner i større grad blir dette verdier (vennskap og fellesskap) som står sterkere enn i handlingsutilitarismen. Regelutilitarismen trekker kanskje da litt i retning av dydsetikken. Men det er allikevel en vesentlig forskjell; i dydsetikken har vennskap og fellesskap selvstendig verdi, mens i regelutilitarismen er de kun mål for å oppnå mer nytte.

Filosofihistorie 2)

Rene Descartes var en fransk filosof som levde på 1500- tallet. Han er mest kjent for sin erkjennesteori fra verket "Meditasjoner". Han var rasjonalist og mente at sikker kunnskap i utgangspunktet kun kunne komme fra fornuften. Descartes gjør den deduktive metode til sitt vitenskapsideal, og det er gjennom denne metoden vi kan få sikker kunnskap om verden. Han viste til matematikken og hvordan den kunne gi oss sikker kunnskap så lenge aksiomene (premissene) var sanne og at slutningen var trukket med logisk gyldighet. Dette ønsker han å overføre til erkjennesteorien. Problemet er at det er vanskelig å finne aksiomer som er sikre. Descartes mener dog han har funnet en løsning på dette.

Utgangspunktet hans er den Kartesiske tvilen. Han søker å finne et sikkert fundament (aksiome) han kan bygge den deduktive metoden sin på. Han begynner derfor med å spørre; hva er prinsipilt umulig å betvile? Fire punkter med kunnskap tas opp til prøve av Descartes. Først spør han om spør han om det er mulig å betvile

det filosofene opp gjennom årene har sagt. Han kommer frem til at svaret er ja, ettersom filosofene seg imellom har vært uenige. Så tar han for seg sanseerfaringene. Kan vi stole på sansene våre? Descartes sier at vi ofte tar feil når vi bruker sansene til å erkjenne noe. Sansene er ikke pålitelige. Dersom vi ser på et tårn fra lang avstand kan det se firkantet ut, men dersom vi kommer nærmere kan det være vi ser at tårnet er rundt. Men det vi har gjort er å bruke en ny sanseerfaring til å kontrollere en annen sanseerfaring. Ettersom den første sanseerfaringen er upålitelig kan den andre også være det. Det er derfor mulig å betvile sansene. Han skisserer så at argument han kaller "drømmeargumentet". Det sier at man ikke kan vite om man drømmer. Man kan tro at man er våken og sanser verden, men egentlig kan det bare være en drøm. Man kan altså ikke vite om man sanser i det hele tatt. Dette er ment å svekke sanseerfaringer som erkjennelsesteoretisk grunnlag ytterligere. Til slutt tar han for seg logiske resennomenter. Descartes stiller spørsmål ved om det er en mulighet for at han tar feil når han f. eks. løser enkle mattestykker. Han stiller spørsmål til om det kan være en ond ånd som lurer han, og at han derfor ikke kan stole på resennomentene. I tillegg sier han at alle resennomenter er bygget på andre resennomenter, derfor kan man ikke bruke et resennoment for å kontrollere et annet resennoment, ettersom det andre resennomentet kan være like usikkert. En invending mot Descartes her, er at han bruker resennomenter til å forklare at resennomenter ikke er sikre.

Er det noe som består prøven? Ja, sier Descartes. Jeg kan ikke tvile på at jeg tviler. Det forslaget ville slått ned beina det står på. Dette innebærer at vi tenker og er bevisste. Han mener altså ha etablert et sikkert fundament (en aksiome) for den deduktive metoden.

Dette gir grunnlag for at vi kan ha kunnskap om oss selv, våre mentale erfaringer og ideer. Det at vi vet at jeg er bevisst og at jeg tenker, gjør at vi kan utlede f. eks.; jeg synes å se et bord og dømmet at det er et bord der (uavhengig om det faktisk er der eller ikke). Ut i fra dette kan vi vite mye om oss selv og andre aktiviteter vi kan gjøre, f. eks. at vi ønsker, forstår, bekrefter osv. Gjennom introspeksjon og refleksjon kan vi altså opparbeide oss kunnskap om oss selv og våre aktiviteter, men også våre ideer, f. eks. ideene om substans og om Gud. Ideene fremstår for oss som klare og tydelige og representerer sikker kunnskap. Vi har altså med utgangspunkt i at vi er bevisste og bruk av introspeksjon kommet frem til klare og tydelige ideer som; "jeg tenker, derfor er jeg", matematisk innsikt og ideer som substans.

Men Descartes har enda ikke etablert at den eksterne verden eksisterer. Hvordan gjør han det? Han begynner med å argumentere med at Gud eksisterer gjennom en versjon av Anselms ontologiske Gudsargument.

Descartes argumenterer på følgende måte: Ettersom jeg tviler er jeg noe ufulkomment. Ideen om det ufulkomne fordrer ideen om det fulkomne. Ideen om det fulkomne er ikke noe annet enn ideen om Gud. Siden jeg er ufulkommen kan jeg ikke ha skapt ideen om Gud, dette siden det ikke kan være mer i virkningen enn i årsaken. Ettersom det må være like mye i årsaken som i virkningen må ideen om det fulkomne være skapt av noe fulkomment, altså Gud.

Det kan her innvendes og stilles spørsmål ved om Descartes bruker deduktive slutningsregler korrekt. Behøver det f. eks. bety at finnes en idee om det fulkomne siden det finnes en idee om det ufulkomne? Er det nødvendigvis slik at ideen om det fulkomne betyng at det må finnes noe fulkomment? Og har vi i det hele tatt en klar og tydelig idee om det fulkomne?

Gud har skapt ideene og kunnskapen vi kan oppnå gjennom det indre. Disse ideene er klare og tydelige og representerer sikker kunnskap fordi Gud, som fulkommen, har skapt dem. Dersom Gud hadde lurt oss ved å gi oss et grunnlag for kunnskap som ikke er sikkert hadde ikke Gud vært fulkommen. Dette siden Descartes mener at det ikke er fulkomment å lure noen. Dette fører til den Kartesiske sirkelen; siden vi kan få kunnskap om Gud gjennom de klare og tydelige ideene, og de klare og tydelige ideene er skapt av Gud.

Descartes mener også at han klarer å etablere at sansene kan stoles på. Det samme argumentet gjelder her. Dersom Gud er fulkommen vil han ikke lure oss, for i bedrag ligger det noe ufulkomment. Hvorfor tar vi da til tider feil når vi bruker sansene til å skaffe kunnskap. Han sier at dette kommer av at vi har fri vilje. Vi velger å ikke å studere informasjonen vi har til rådighet bra nok, og trekker derfor gale slutninger.

Dersom vi baserer slutninger på tilstrekkelig informasjon og ikke trekker dem forhastet, kan vi derfor stole på at sansene gir oss sikker kunnskap. Men det skal sies at han kun kommer frem til dette fordi han i utgangspunktet brukte fornuften, som er grunnlaget for all kunnskap. Descartes mener altså å ha, med utgangspunkt i kun fornuften, etablert at vi kan vite at vi selv og den eksterne verden eksisterer, og at vi kan ha kunnskap om klare og tydelige ideer, men også om erfaringer fra den ytre verden.

Jeg skal nå ta for meg og diskutere ulikheter mellom rasjonalistiske og empiristiske syn på kunnskap, og se på et par eksempler som illustrerer forskjellen.

Rasjonalisme som erkjennelsesteoretisk retning kjennetegnes ved bruk av fornuften som den sikre kilde til kunnskap. De ser ofte på sanseerfaringen, ihvertfall i utgangspunktet, som tilsom eller usikker. Derimot er den deduktive metode, som brukt i matematikken, et sikkert system for å utlede kunnskap. Kriteriet er dog at utgangspunktene, grunnpremissene, er sanne. I tråd med dette trekker de deduktive slutninger som gir kunnskap de mener er ubetvilelig, f. eks. som vist ved Descartes ovenfor. Rasjonalismen kan (ihvertfall tilfelle hos Descartes) i en viss forstand føres tilbake til realistene Platon og Aristoteles, ettersom det må ligge til grunn absolutte, eksisterende ideer eller former i ontologisk forstand for at rasjonalistene kan komme frem til ting vi kan vite utover vår sanseverden.

Empirisme er en annen retning innen erkjennelsesteori, som skillers seg skarpt fra rasjonalismen. Empiristene mener all kunnskap kommer fra erfaringen. Vi kan ikke vite noe om ting vi ikke har erfart, derfor mener de det

blir meningsløst å lage resennomenter som viser til ting som ikke finnes i verden, f. eks. Guds eksistens. Empiristene opererer med to former for kunnskap; syntetisk- og analytisk kunnskap. Syntetisk kunnskap er kunnskap vi har fått fra erfaringen, og dette er den eneste måten å få ny kunnskap på. Analytisk kunnskap er kunnskap som dreier seg om relasjonsforhold mellom begreper. F. eks. alle ungarer er ugifte menn. Dette følger av deduktiv metode. Men begrepene er ikke for empiristene noe som eksisterer uavhengig av oss, begreper er kun noe vi har laget.

Den viktigste forskjellen mellom rasjonalister og empirister er altså at rasjonalister bruker bruker fornuften gjennom ideer eller former til å finne kunnskap, og denne kunnskapen kan gå utover den verdenen vi kan observere. I motsetning mener empiristene at vi kun kan ha kunnskap om verden vi erfarer, samt relasjoner mellom begreper vi har laget.

Jeg skal nå vise noen implikasjoner av dette gjennom to eksempler. Et som handler om kausalitetsbegrepet, og et som handler om substansbegrepet.

Som vist ovenfor mener Descartes at vi har en klar og tydelig idee, utledet fra fornuften, om at det finnes kausalitet. Den radikale empiristen David Hume derimot mener kausalitetsbegrepet er innholdsløst. Ettersom all kunnskap kommer fra erfaringen kan vi ikke vite noe om noe som vi ikke har erfart. Kausalitet består av tre deler; suksesjon- altså at noe skjer etter noe annet, kontakt- at årsak og virkning har kontakt, og nødvendighet- at det som skjer må skje, altså at det er determinert. Hume mener vi kan observere suksesjon og kontak, men vi kan ikke observere nødvendighet. En radikal følge av empirismen til Hume er altså at vi ikke kan vite om årsaksforhold vil inntre i fremtiden.

Descartes mener vi har en klar og tydelig idee, utledet fra fornuften, om substanser. Man kunne ikke gjenkjent et voksstykke dersom det hadde smeltet ettersom egenskapene hadde vært forskjellige. Form, lukt, farge osv. ville endret seg. Men med fornuften, fordi vi har en idee om substans, kan vi erkjenne at det smeltede og det ikke- smeltede voksstykke er det samme. Hume derimot vil si at substansbegrepet er innholdsløst, det finnes ikke noe underliggende under de forskjellige egenskapene som holder de sammen. Det finnes kun en bunt av egenskaper som observeres sammen.

Disse eksemplene har vist noen av forskjellene mellom rasjonalistene og empiristene, hvor rasjonalistene baserer kunnskap på ideer fra fornuften, mens empiristene baserer kunnskap på det vi får fra erfaringen.

Besvart.